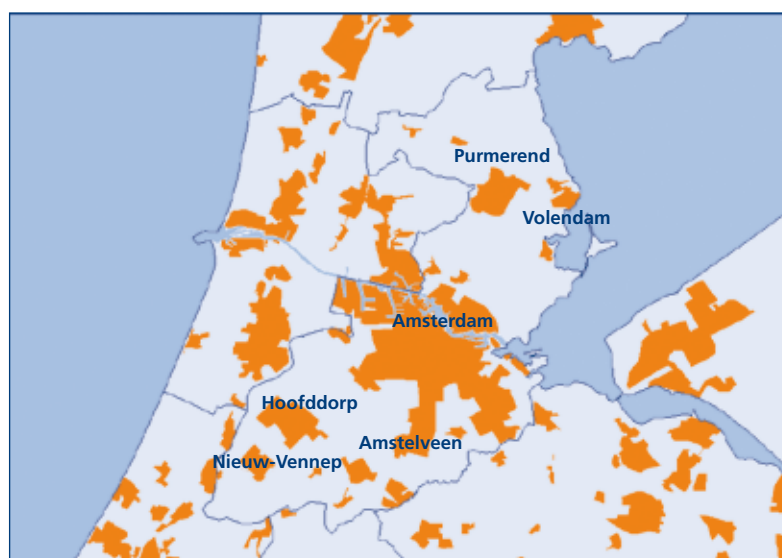

Regiovisie Amsterdam

CONCLUSIES

- De ongekende crisis op de financiële markten zal onvermijdelijk haar sporen nalaten in de reële economie, zeker in de regio Amsterdam. Slechts één ding is zeker: de economische groei valt stil en dit zal langer duren dan twee kwartalen.
- De economische groei in de regio Amsterdam daalt in het ongunstige scenario naar 1,5% in 2008 en leidt in 2009 tot een krimp van 0,5%, beduidend slechter dan de Nederlandse groei.
- De regionale sectorstructuur wijkt sterk af van de nationale structuur. De oververtegenwoordiging van de financiële sector, zakelijke dienstverlening, handel en logistiek werkt in 2009 tegen Amsterdam, maar is op langere termijn weer de garantie voor bovengemiddelde groei.
- De regionale banengroei daalt in 2009 tot onder het nulpunt, omdat de kredietcrisis de werkgelegenheid in financieel centrum Amsterdam extra hard raakt.
- De spanning op de Amsterdamse arbeidsmarkt is in kwantitatieve zin verhoudingsgewijs laag, maar in kwalitatieve zin is er vaak wel een mismatch tussen vraag en aanbod.
- De regionale groei van de arbeidsproductiviteit blijft relatief hoog, mede dankzij de aanwezigheid van hoogwaardige arbeid rond Schiphol.
- De loonstijging in deze regio blijft met 4,5% in 2008 en rond de 4% in 2009 de hoogste in heel Nederland.
- Vooral dankzij het belang van mainport Schiphol krijgt de regio Amsterdam volop aandacht in het nationale en regionale economisch beleid. De internationale concurrentiepositie blijft echter onder druk staan.

Groei regio Amsterdam (in %)	2007	2008	2009
Economische groei*	3,9	1,5 / 1,9	-0,5 / +0,5
Werkgelegenheid	3,1	1,5	-1,0 / 0,0
Arbeidsproductiviteit	6,8	3,9	3,5
Lonen	2,6	4,5	3,8 / 4,3

* Het betreft hier de economische groei, uitgedrukt in volumemutaties van de toegevoegde waarde.

Economische ontwikkeling in regio Amsterdam dit en volgend jaar somberder dan in Nederland

Amsterdam moet rekening houden met krimp regionale economie van 0,5% in 2009

De ongekende crisis op de financiële markten zal onvermijdelijk haar sporen nalaten in de reële economie. Het doen van economische voorspellingen is momenteel dan ook lastig. Eén ding is zeker: de economische groei valt stil en zal langer duren dan twee kwartalen.

In 2009 is de kans op krimp in de regio Amsterdam groot. In het meest optimistische scenario is nog een groei van 0,5% mogelijk. Zoals het er nu naar uitziet, lijkt de nationale economie echter beter tegen een stootje te kunnen dan de regionale economie. De kans is dan ook groot dat de regio Amsterdam rekening moet houden met een krimp van 0,5%, waarbij de risico's voor een grotere krimp hoger zijn dan meevallende groeicijfers.

De oorzaak van deze voor Amsterdam negatieve tendens is dat in de regionale sectorstructuur één van de belangrijkste groeisectoren, de momenteel zwaar getroffen financiële dienstverlening, dominant aanwezig is. Ook de positie van Schiphol loopt gevaar. Enerzijds staat de wereldhandel onder druk, wat negatieve gevolgen heeft voor de hoeveelheid luchttransport via de luchthaven. Anderzijds zal het aantal zakenreizigers en vakantiegangers afnemen.

De economische groei in de regio Amsterdam is dit jaar (1,5% tot 1,9%) en volgend jaar (-0,5% tot 0,5%) niet alleen fors lager dan in de periode 2005-2007 (gemiddeld 3,8%), maar bovendien lager dan in geheel Nederland. De terugval wordt veroorzaakt door afnemende bestedingen. Door dalende oliepijzen, minder inflatie en lagere rentes valt de koopkrachtontwikkeling voor de meeste consumenten in 2009 weliswaar nog mee, maar de afkoelende economie speelt de uitvoer en vooral de investeringen flink parten. Bovendien heeft de kredietcrisis lenen moeilijker en in ieder geval duurder gemaakt en ten slotte is er door de flink gedaalde beurskoersen minder vermogen om te consumeren en te investeren.

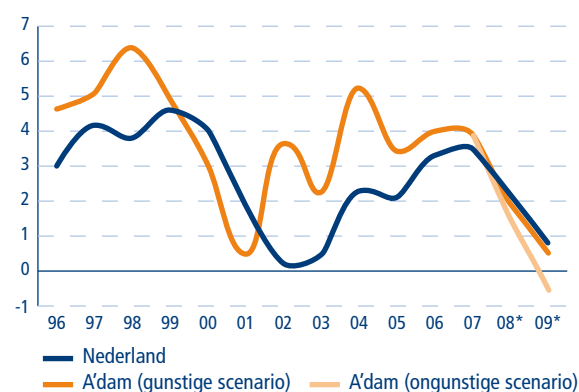
De regionale groeiontwikkeling lag in de periode 1996-2007 gemiddeld juist 1,1%-punt hoger dan in Nederland. In deze periode bedroeg de regionale groei 3,9%, tegenover landelijk 2,8%. Uit figuur 1 blijkt dat de groei in de regio Amsterdam volatieler verloopt dan het landelijke patroon. In perioden van hoogconjunctuur ligt de groei over het algemeen flink hoger dan in Nederland. De sectorstructuur, met de oververtegenwoordiging van de financiële en logistieke sector zorgt in gunstige tijden voor extra hoge groei, in de huidige extreem sombere tijden werkt het juist tegen de regio.

Kaart 1 Economische groei regio Amsterdam in 2008 en 2009 beduidend lager dan in Nederland

Bron: ING Economisch Bureau

Figuur 1. Kans op krimp regio Amsterdam in 2009

Bron: CBS en ING Economisch Bureau (ramingen 2008 en 2009)

De visie van Wim Jansen

Directeur ING Bank Bedrijven & Instellingen District Amsterdam

De conclusies uit de Regiovisie zijn zeker herkenbaar. Onze sectorstructuur is inderdaad afwijkend ten opzichte van de rest van het land, met een zeer prominente financiële en zakelijke dienstverlening en een sterk vertegenwoordigde logistieke sector. Opmerkelijk is wél dat het rapport over onze toeristische sector heen stapt. We hebben het hier namelijk over zo'n 15 procent van de regionale werkgelegenheid.

De bijzondere sectorstructuur brengt natuurlijk bijzondere verschijnselen met zich mee. Zo reageert de economie heftiger op economische ontwikkelingen. Zowel hogere pieken als diepere dalen, dus. En hebben we het over economische ontwikkelingen, dan eist de economische crisis op het moment uiteraard een hoofdrol op. Gezien de rond de zakelijke en financiële dienstverlening opgebouwde sectorstructuur gaan onherroepelijk grote verschuivingen optreden.

Ook de meerwaarde van een uitbreiding van Schiphol wordt door het rapport onderkend. De groei van onze luchthaven vormt een onmisbare schakel in de economische groei. Vooral een sector als dienstverlening ontwikkelt zich parallel aan de ontwikkeling van deze nationale mainport. Ook bij de aanleg van een derde zeesluis zal onze regio wel varen. Een derde zeesluis is van groot belang voor de haven van Amsterdam, en dus ook voor de aantrekkelijkheid van onze regio voor buitenlandse bedrijven. In de haven liggen mijns inziens nog meer waardevolle kansen. Kansen die wij kunnen benutten door op bestuurlijk niveau intensiever samen te werken met Europa's grootste: Rotterdam. Ik ben ervan overtuigd dat door de handen op bepaalde vlakken ineen te slaan, beide partijen uiteindelijk beter worden.

Samenwerking is sowieso een sterk punt binnen deze regio. Regionale samenwerking krijgt op bestuurlijk niveau steeds sterker gestalte. Door deze krachtenbundeling en het gezamenlijk aanpakken van knelpunten, kan de regio het grote ontwikkelingspotentieel zo goed als mogelijk waarmaken. Deze krachtenbundeling zal nu in daadkracht moeten worden omgezet.

Ander pluspunt is de krachtige 'vermarkting' van het merk Amsterdam. Het beeld dat internationaal van onze stad heerst, is niet meer zo versnipperd als vroeger. In plaats daarvan heeft onze stad in het buitenland een ijzersterk, heel aantrekkelijk en eenduidig imago opgebouwd. Heel waardevol is ook de Amsterdam Innovatie Motor, een initiatief van de KennisKring Amsterdam.

Maar wil de regio zich optimaal ontwikkelen, dan zijn er zeker stappen die we nog moeten gaan zetten. De bereikbaarheid blijft een onmiskenbaar knelpunt. Vreselijk zonde, voor een regio met zo veel mogelijkheden. Dat moet beter. Ook de uitbreiding van onze regio door op grote schaal te gaan bouwen in Almere, kan niet zonder een verdere ontsluiting. Mijns inziens zijn snellere of andere verbindingen door het IJ onvermijdelijk. Daarnaast vormen de relatief hoge werkloosheid en de kwalitatieve mismatch tussen vraag en opleiding grote struikelblokken. De in opleiding niet-meegroeivende aanbodkant zorgt er vervolgens voor dat de knelpunten weer verder groeien. In dit kader zullen snel oplossingen voor het integratievraagstuk gevonden moeten worden. De in het rapport genoemde achterblijvende groei in toegevoegde waarde van het onderwijs vind ik opmerkelijk en behoeft wat mij betreft nadere uitdieping. Plus: hoe kan het dat in een regio die nota bene nog sterker het voortouw in de kenniseconomie wil nemen, het onderwijs achterblijft? In deze punten liggen absoluut nog kansen. En die moeten we, als sterke regio én als sterk merk, gewoon grijpen.

Sterk afwijkende Amsterdamse sectorstructuur tijdelijk ongunstig, maar voor groeiperspectief op lange termijn wèl gunstig

Oververtegenwoordigde sectoren dienstverlening en handel ook snelste groeiers

Uit figuur 2 blijkt dat de sectorstructuur in regio Amsterdam in vrijwel alle sectoren afwijkt van die in Nederland. Industrie, bouw en de non-profit sector (zorg, overheid, onderwijs), landelijk de grootste sector, zijn allen ondervertegenwoordigd in en rond de hoofdstad. De financiële sector, maar ook de zakelijke dienstverlening, de logistieke sector en de handel, zijn juist in relatief sterke mate aanwezig.

Amsterdam is volgens onlangs gepubliceerd Eurostat onderzoek na Cambridge, Luxemburg en Genève de stad met de hoogste concentratie werkgelegenheid in de dienstverlenende sector in Europa.

Gunstig voor het regionale groeiperspectief op langere termijn is dat niet alleen de totale regionale economie sinds 1995 sneller is gegroeid dan de totale Nederlandse economie. De zakelijke dienstverlening, de sector waarvoor de groeivoorzichten op lange termijn het gunstigst blijven, is met een groei van 121% in de afgelopen dertien jaar sterker dan alle andere sectoren in omvang toegenomen en bovendien 17% meer dan de Nederlandse zakelijke dienstverlening.

Na de dienstverlening groeiden sinds 1995 de handel en de financiële dienstverlening het sterkst en in beide gevallen ook sneller dan nationaal.

Opmerkelijk is dat het aandeel van de non-profit sector in de toegevoegde waarde tegen de landelijke trend in daalde. Vooral het onderwijs is hiervoor verantwoordelijk. De groei van de toegevoegde waarde in de periode 1995-2006 was 13%-punt lager dan landelijk. Voor de alom beoogde verbetering van de regionale kennisinfrastructuur is dit een slecht teken.

Lagere spanning op Amsterdamse arbeidsmarkt dan in geheel Nederland

Banengroei in regio Amsterdam in 2009 terug naar nihil...

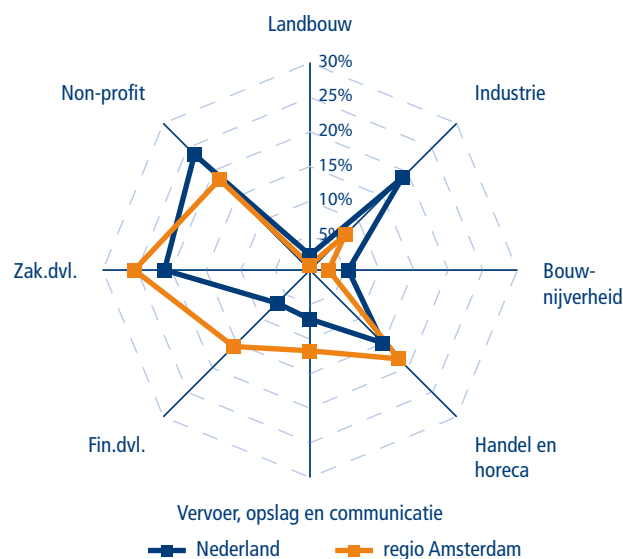
De groei van de regionale werkgelegenheid zakt in 2009 tot onder het nulpunt, na een verwachte groei in 2008 met 1,5%.

In het gunstige scenario stabiliseert de werkgelegenheid zich in de regio Amsterdam in 2009 op het peil van 2008, in het ongunstige scenario zal de werkgelegenheid dalen met ongeveer 1%. De groeicijfers liggen lager dan die voor Nederland (zie figuur 3), omdat de kredietcrisis Amsterdam als financieel centrum (10% van de werkgelegenheid in deze sector, landelijk ruim 4%) extra hard raakt.

...en beroepsbevolking blijft verhoudingsgewijs jong...

Terwijl er buiten de Randstad steeds meer regio's zijn waar de bevolking al daalt of waar de krimp binnenkort een feit wordt, heeft de regio Amsterdam daar geen last van. Volgens het voorspelmodel van het CBS neemt de bevolking in deze regio tot en met 2025 met 10,5% toe, een fors hogere groei dan in totaal Nederland (3,1%).

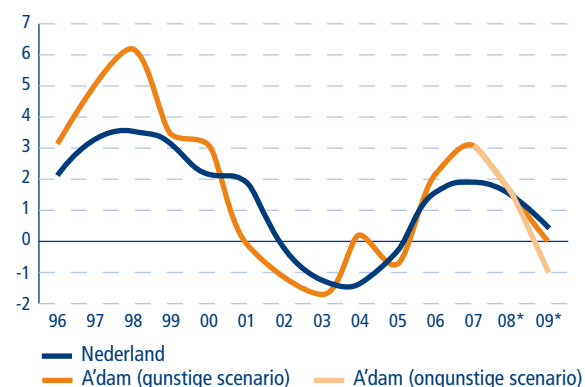
Figuur 2 Dienstverlening, logistieke sector en handel en horeca oververtegenwoordigd in regio Amsterdam (op basis van bruto toegevoegde waarde in 2006)

Bron: CBS

* Industrie is inclusief energiebedrijven en delfstoffenwinning

Figuur 3. Werkgelegenheids groei regio Amsterdam in 2008 en 2009 duidelijk onder het Nederlandse groeipeil

Bron: CBS

* ramingen ING Economisch Bureau

In Amsterdam is er in tegenstelling tot geheel Nederland in mindere mate sprake van een veroudering van de beroepsbevolking. Het aantal jongeren tot 20 jaar stijgt in Amsterdam met 5% en de groep 20-65 jarigen met 2,7%, terwijl er in Nederland sprake is van een daling met 8,5% respectievelijk 3,7%.

...waardoor spanning op arbeidsmarkt kwantitatief gezien minder groot is dan elders...

Aangezien de (potentiële) beroepsbevolking in de regio Amsterdam in 2009 met 0,5% toeneemt en de werkgelegenheidsgroei in het gunstigste geval tot stilstand komt of - waarschijnlijker - negatief wordt, wordt de spanning op de regionale arbeidsmarkt wat verlicht. In veel andere regio's is er wel sprake van aanhoudende druk op de arbeidsmarkt, veelal het gevolg van de combinatie van aanhoudende groei van de werkgelegenheid en een vergrijzing van de beroepsbevolking.

De lagere druk op de arbeidsmarkt en het hieruit resulterende hogere arbeidsreservoir worden ook weerspiegeld door het structureel hoge werkloosheidspercentage in de gemeente Amsterdam. De verwachting is dat de werkloosheid in Amsterdam eerder en sneller oploopt dan in Nederland. In het ongunstige scenario loopt de werkloosheid op tot 7,5% eind 2009, 3%-punt hoger dan in Nederland (zie figuur 4).

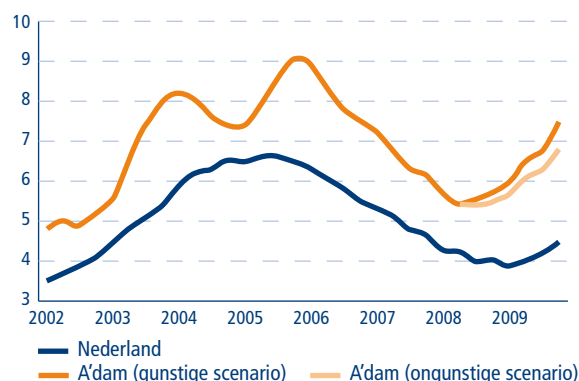
...maar kwalitatieve mismatch tussen vraag en aanbod in regio Amsterdam blijft

Het hoge arbeidsreservoir staat in Amsterdam tegenover een grote vraag. Van kwantitatieve problemen op de arbeidsmarkt mag in Amsterdam dan geen sprake zijn, er is wel een kwalitatieve mismatch. De kwalificaties van de aangeboden arbeidskrachten sluiten niet goed aan bij wat de werkgevers vragen. Gevolg hiervan is dat ondernemers vaak toch problemen hebben om aan geschikt personeel te komen, met een opwaartse druk op de lonen als gevolg.

Amsterdamse arbeidsproductiviteitsgroei minder snel omlaag dan in Nederland

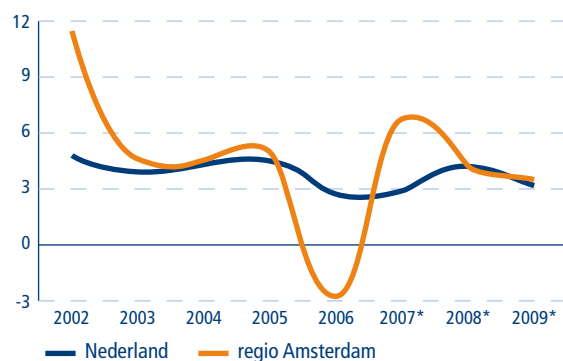
Groei arbeidsproductiviteit in hoofdstedelijke regio blijft relatief hoog
De groei van de regionale arbeidsproductiviteit daalt naar +3,5% in 2009, 0,2%-punt hoger dan in Nederland (zie figuur 5). Hoewel de Amsterdamse economie harder achteruit zal gaan dan de nationale economie blijft de schade voor de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit in vergelijking met de rest van Nederland beperkt. Het arbeidsvolume in Amsterdam daalt namelijk waarschijnlijk in 2009, waardoor meer toegevoegde waarde wordt gecreëerd door hetzelfde aantal mensen. In geheel Nederland wordt ongeveer dezelfde procentuele groei van de toegevoegde waarde wél gerealiseerd door meer werkende mensen. De val in de productiviteitsgroei wordt bovendien getemperd door de oververtegenwoordiging van transport- en logistieke bedrijven rond Schiphol. Deze sector vertoont in vergelijking met alle andere sectoren de hoogste productiviteitsgroei.

Figuur 4. Werkloosheidspercentage in gemeente Amsterdam structureel hoger dan in Nederland

Bron: CBS en ING Economisch Bureau (ramingen 2008 en 2009)
* betreft 4-kwartaals voortschrijdend gemiddelde

Figuur 5. Regionale arbeidsproductiviteit stijgt in 2008 en 2009 minder dan in Nederland

Bron: CBS
* raming ING Economisch Bureau

Winstgevendheid in regio Amsterdam relatief laag

Lagere winstgevendheid in regio Amsterdam...

De relatieve winstgevendheid (in procenten van het regionale product) is in de regio Amsterdam lager dan in Nederland. In de periode 2007-2009 is deze in de regio gemiddeld 24,3% en in Nederland 29,4%. Dit is niet alleen de komende jaren het geval, maar blijkt structureel.

...gevolg van hoge loonkostenaandeel in de regio...

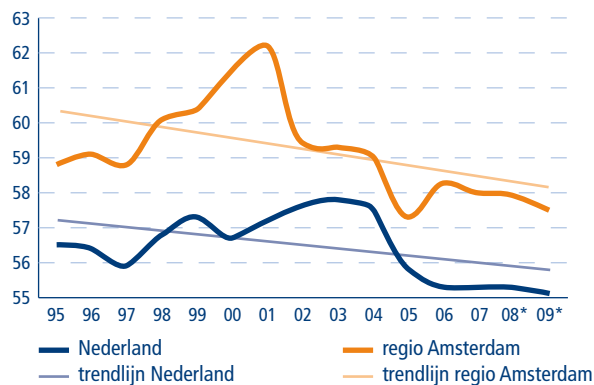
De oorzaak hiervan is het relatief hoge aandeel van de beloning van de werknemers in Amsterdam en omstreken. In deze regio stijgen de bruto lonen dit jaar met 4,5% en volgend jaar met ongeveer 4,0%, het hoogste groeiniveau in Nederland. Amsterdam loopt qua loonniveau verder uit op alle andere regio's, want het loonniveau ligt al hoger dan in alle andere regio's. De afkoeling op de arbeidsmarkt en een gematigde ontwikkeling van de inflatie zullen er toe leiden dat de loonstijging ook in Amsterdam in eind 2008/begin 2009 haar top zal hebben bereikt. Daarna zal het tempo van loonstijgingen afnemen.

Uit figuur 6 blijkt eveneens dat het regionale aandeel van de loonkosten in de toegevoegde waarde sinds 2002 boven het landelijke aandeel ligt. Het verschil neemt per saldo maar iets af, zoals blijkt uit de trendlijnen.

...wat voortvloeit uit productiestructuur en relatief hoge aantal hoger opgeleiden

Met een oververtegenwoordiging van de financiële en zakelijke dienstverlening, sectoren waarin opleidingsniveaus en salarissen relatief hoog zijn, is het hoge loonkostenaandeel in de regio Amsterdam grotendeels verklaard. Van de werkzame regionale beroepsbevolking is 50% hoger opgeleid, tegenover 32% in Nederland. De rest van Nederland is wel met een inhaalslag bezig, want de groei van het aantal hoger opgeleiden bleef in de periode 1996-2006 in Amsterdam en omstreken achter bij die in geheel Nederland: +33% versus +44%.

Figuur 6. Beloning van werknemers (in % toegevoegde waarde) in regio Amsterdam structureel hoger dan in Nederland

Bron: ING Economisch Bureau

Verdere uitbreiding Schiphol maakt realisatie groeidoelstellingen op lange termijn mogelijk

De nationale overheid hanteert in haar beleid "Pieken in de Delta" een gebiedsgerichte economische agenda. Tot deze pieken behoren de mainports Schiphol en Rotterdam, belangrijke motoren van de Nederlandse economie. Om de internationale concurrentiepositie te handhaven wil EZ beide mainports verdere ruimte voor duurzame groei en kwaliteitsverbetering bieden. Onderdeel van deze strategie is ook de verdere ontwikkeling van de Zuidas tot een internationale toplocatie voor zakelijke diensten. De regio heeft dankzij de "internationale draaischijf" Schiphol meer groeitroeven in handen, zoals het toerisme en de agrologistiek in Aalsmeer. De industrie langs het Noordzeekanaal profiteert van de positie van Amsterdam als vijfde zeehaven van Europa.

Van belang voor de regionale (en nationale) economische groei op lange termijn is dat in het onlangs gepresenteerde advies van de commissie-Alders over de toekomst van Schiphol staat dat de luchthaven mag groeien tot 510.000 vluchten per jaar in 2020. Voor de extra 70.000 vluchten, vooral in het segment goedkope passagiersvluchten, die de markt verlangde, is plaats in Lelystad en Eindhoven. Schiphol concentreert zich in hub- en mainportgebonden verkeer. Genoemd advies wordt verder uitgewerkt in de Luchtvaartnota, waarover de Tweede Kamer eind dit jaar wordt geïnformeerd.

KennisKring en Amsterdam Innovatie Motor

"Pieken in de Delta" noemde in 2004 de verbindingen tussen regionale kennisinfrastructuur en bedrijfsleven voor verbetering vatbaar en de netwerkorganisaties onvoldoende uitgekristalliseerd. In de regio Amsterdam is de KennisKring actief, vooral in de relatie tussen universiteit en lokaal hoogwaardige industrie. Eén van de sinds 2004 gestarte initiatieven om de toonaangevende positie in de kenniseconomie te versterken, is de Amsterdam Innovatie Motor. De focus ligt hierbij op vijf sectoren: de creatieve industrie, ICT, life sciences, duurzaamheid en handel/logistiek.

Amsterdam Top 5 stad?

In de regiostudie "Amsterdam Top 5 stad" van oktober 2006 onderzocht ING Economisch Bureau een aantal factoren (voorwaarden overheid, interne transportverbindingen, telecommunicatie en city promotion) dat ervoor zorgde dat Amsterdam na 2004 haar plaats in de top-5 van Europese vestigingssteden kwijtraakte. In 2007 steeg de stad weer naar plaats 5, maar in de vorige maand gepubliceerde nieuwe European Cities Monitor 2008 is Amsterdam weer gezakt naar de 6e plaats. Geconcludeerd werd dat de hoofdstad om plaats 4 of 5 te bereiken zich moet blijven onderscheiden, waarbij citymarketing een steeds grotere en belangrijker rol speelt. Op het belangrijke criterium beschikbaarheid van gekwalificeerd personeel is Amsterdam in 2008 overigens wel beter gaan scoren, evenals op de levensstandaard van personeel en de vestigingsfactor "geen milieuvuiling". Slechter gescoord werd er op beschikbaarheid van kantoorruimte en de al eerder genoemde factoren (transport binnen de stad, kwaliteit van telecommunicatievoorzieningen en voorwaarden vanuit de overheid).

In een begin dit jaar gepubliceerd onderzoek naar de aantrekkingskracht van Nederland als vestigingsplaats voor grote buitenlandse ondernemingen pleitte Boston Consulting Group wat betreft Amsterdam voor fiscale prikkels, extra infrastructurele projecten en internationale scholen, bijvoorbeeld een speciale school voor kinderen van Chinese werknemers.

Versteviging van de internationale concurrentiepositie van de regio Amsterdam vormt ook onderdeel van de onlangs door het kabinet geopenbaarde Structuurvisie Randstad 2040. Eerder werd daartoe al de 'Metropoolregio Amsterdam' opgericht. Hierin werken regionale en lokale overheden in het noordelijke deel van de Randstad samen op het gebied van woningbouw, werkgelegenheid, infrastructuur en landschap. Er zijn onder meer bestuurlijke platforms op het gebied van mobiliteit (Platform Bereikbaarheid Noordvleugel) en economie (Platform Regionale Economische Stimulering).

Holland Financial Centre

Om de concurrentiepositie van Nederland als financieel centrum te versterken is door de ING en 47 andere partijen uit de financiële sector (overheid en bedrijfsleven) in 2007 het Holland Financial Centre opgericht. Eén van de spin-offs hiervan is de oprichting van de Duisenberg school of finance, die sinds september 2008 toptalent voor de financiële sector opleidt.

Contact:

ING Economisch Bureau
Henk van den Brink (020-5639506)

ING Bank Amsterdam
Theo Pouw (020-5620283)

November 2008

Deze publicatie is opgesteld door ING Economisch Bureau en uitgebracht ter gelegenheid van Het Zakenfestival Amsterdam op 5 en 6 november 2008.

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 29 oktober 2008.